

Johanna Laakson kuusikymmentä vuotta

Johanna Laakso syntyi 5.2.1962 Hämeenlinnassa, ja hämäläinen ja länsi-suomalainen tausta tulivat hänen identiteettinsä kasvujalustaksi. Neli-henkisen perheen molemmilla vanhemmilla oli läntiset juuret, Hämeenlinnan varuskunnassa upseerina työskennellyt isä päijäthämäläinen, opettajana toiminut äiti taustaltaan Hämeestä ja Keski-Pohjanmaalta. Hämeenlinnan kouluvuosien lisäksi historiallisen Kalajokilaakson laajalla rannikkoalueella vietetyt kesät loivat Johannan lapsuuden. Kotoa hän oppi kiinnostuksen lukemiseen ja musiikkiin, kahteen kivijalkaan, ja musiikissa erityisesti laulamiseen, jossa sanat ja sävelet kisailevat yksissä tuumin.

Kouluvuosilla on toisinaan isompikin merkitys kuin ennalta arvaisi. Johannan koulukokemus alkaa paitsi Hämeenlinnasta, vanhasta ja nimekkäiden suomalaisvaikuttajien koulukaupungista, myös pienestä kyläkoulusta kaupungin reunamailla. Koulutaival alkoi jo kuusivuotiaana, vuotta ikätovereita aikaisemmin, koska lukutaito oli jo aikaa sitten hallussa, eikä sitä tarvinnut enää erikseen opetella. Luokat olivat pieniä, vähän oppilaita, ja sama opettaja opetti useita luokkatasoja. Nopeasti oppiva ja paljon lukeva lettipäinen tyttö siirrettiin ennen pitkää yhtä luokkatasoa ylemmäs. Koulussa omaksuttavat perusasiat olivat helppoja, koulunkäynti eteni ripeästi. Kun Johanna kirjoitti ylioppilaaksi Hämeenlinnan Yhteiskoulusta keväällä 1979, hän oli suorittanut koulun kaksi vuotta ikätovereitaan nopeammin, täysin valmiina yliopisto-opintoihin.

Yliopistossa houkuttelivat suosikkiaineet kieli ja kirjallisuus, mutta tarkemmaksi aineyhdistelmäksi valikoituivat itämerensuomalaiset kielet, yleinen kielitiede ja slaavilainen filologia. Muun ohessa karttui tieto suomesta ja muistakin suomalais-ugrilaisista kielistä. Tällaista yhdistelmää ei ollut mahdollista koota sattumalta, vaan se saattoi perustua ainoastaan painetun opinto-oppaan tarkkaan selaamiseen. Sinikantisessa kirjassa oli kaikki olennainen tieto siitä, mitä yliopisto piti sisällään. Kaikilla aloilla oli rikas traditio, ja ne olivat osa laaja-alaista humanistista maailmankuvaa, mutta myös kansallisten tieteiden kivijalkaa. Helsingin

yliopiston päärakennus, jossa niitä saattoi opiskella, oli pääkaupungin vanhaa keskusta, opettajat ja opiskelijat kulkeneet vuosikymmeniä samoilla käytävillä. Pitkä perinne oli tallentunut rakenteisiin.

Opiskelemaan Helsingin yliopistoon

Samaa tietä Hämeenlinnasta Helsinkiin oli aikanaan kulkenut 1900-luvun vaikutusvaltaisimman suomen kielen professori E. N. Setälä, aikanaan valtakunnan johtavia poliitikkoja, joka oli myös kirjoittanut varhaiskypsänä lukiolaisena ylioppilaaksi Hämeenlinnan lyseosta. Kun Johanna Laakso hyväksyttiin Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston opiskelijaksi, tutkintorakenne kantoi Setälän ajan perintöä 1900-luvun alusta. Uutta ja vallankumouksellista tutkintojärjestelmää ja opintojen mitoitustapaa suunniteltiin alkavaksi 1980-luvulla, mutta Johannan opinnot koostuivat vanhan tavan mukaan kolmiportaisista arvosanoista *approbatur*, *cum laude approbatur* ja *laudatur*.

Muutto Hämeenlinnasta Helsinkiin ja asettuminen Hämäläis-Osakunnan eli opiskelijakielellä Hämiksen opiskelija-asuntolaan merkitsi uudenlaista ja suurempaa kaupunkiympäristöä. Siihen Johanna solahti kuin kotiinsa, kielten ja kirjojen maailmaan, joka täytti arjen. Lukemisesta innostuneelle ja jatkuvan tiedonjanon sivistämälle opiskelijalle se oli mitä luontevin ympäristö ja antoi uuden vertaisryhmän, jossa kehittää taitoja. Lukeminen, kirjoittaminen, laulaminen ja kieltenopiskelu osoittautuivat muidenkin opiskelijoiden kiinnostuksen kohteeksi. Nuoren opiskelijan ylivertaisen nopea lukutaito ja uusien kielten omaksumiskyky tekivät heti vaikutuksen muihin opiskelijoihin.

Maailman rajat olivat 1970–1980-luvun taitteessa staattisia ja niiden yli liikkuminen hidasta. Paljon suomenkin kielen opintoja sisältäneen itämerensuomalaisen maailman puolelta Johanna liikkui sujuvasti suomalais-ugrilaisiin aiheisiin, laajemman maantieteellisen alueen katta-vaan kielikuntaan. Suomalais-ugrilainen maailma oli kuitenkin tuon ajan suomalaisopiskelijalle monella tavalla etäinen ja abstrakti, myös tavoittamaton. Venäjän suomalais-ugrilaisille alueille ei ollut mitään asiaa. Niiden kieliä koskeva tieto välittyi vähäisten kirjojen ja erityisesti vireän tutkimustradition avulla. Vertailevalla kielentutkimuksella oli tällä alalla rikas traditio, ja siitä tuli myös Johannan myöhemmän tutkijanuran ja

kielitieteellisen ajattelun tärkeimpiä perustoja. Myös unkari ja maantieteellisesti läheinen viro olivat Suomesta katsottuna kovin kaukaisia kieliä, eivätkä ne näkyneet millään tavalla suomalaisessa julkisuudessa. Unkariin ja varsinkin Viroon matkustaminen edellytti pitkää valmistelua, oli mahdollista kylläkin, mutta viisumihakuineen ja kuukausia aikaisemmin matkatoimiston avulla tehtävine matkavarauksineen hyvin hidasta. Niinpä selvintä oli matkata opiskelijaryhmän mukana ensivisiitille Tallinnaan, sitten Petroskoihin, samoin kielikursseille Puolaan ja Unkariin.

Unkarin ja viro lehtorien tehtävä oli opettaa kieltä ja edustaa kulttuuriaan, ja heidän avullaan Johanna hankki nopeasti vahvan ja sujuvan kielitaidon. Unkaria opetti Tamás Márk, *Tessék magyarul* -oppikirjan kirjoittaja, ja hänen seuraajansa Valéria Révay jatkoi samojen opiskelijoiden kanssa siitä, mihin edeltäjä jäi. Viron kaksi lehtoria vaihtuivat parin vuoden välein, ja Johannalle alkuvauhdin antoivat elävä ja vilkas etelävirolainen Helga Laanpere, monitoimimies Tõnu Seilenthal ja arvoituksellisempi pohjoisvirolainen Hoide Sikk. Sujuva kielitaito tarttui käymättä Virossa satunnaisia yksittäisiä piipahduksia lukuun ottamatta, ilman mahdollisuuksia vaihto-opiskelijan kokemuksiin paikan päällä.

Käytännön kielitaitoa täydensivät halu ja taito kokeilla kääntämistä ja tilaisuuden tullen myös tulkkausta. Ammatillista koulutusta ei ollut kummankaan, unkarin eikä viro kääntämiseen ja tulkkaamiseen, eikä ajatus sellaisesta ylipäättään kuulunut tuon ajan yliopistomaailmaan. Mutta taitavalle kielenkäyttäjälle ja paljon lukeneelle, nopeasti hoksaavalle kyse oli vain luontaisten taipumusten soveltamisesta. Itämerensuomalaisten kielten professori Seppo Suhonen edisti osaltaan yhteistyötä virolaisten tutkijoiden ja kulttuurihenkilöiden kanssa. Hänen mielimuistojaan oli, kuinka oli edellisenä iltana antanut monen liuskan tekstin viro kielien taidostaan tunnetulle Johannalle. Taitava ja tarkka käännös oli valmis seuraavana aamuna.

Julkista menestystäkin tuli. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos ja sanomalehti Kaleva järjestivät 1970–80-luvulla kolme virolaisen runouden käännöskilpailua. Johannakin päätti osallistua. Vuonna 1978 aiheena oli 1920- ja 1930-luvun virolaisen runouden kärkinimi Marie Under. Toinen kilpailu järjestettiin pari vuotta myöhemmin 1981, aiheena toinen virolaisen runouden tunnettu hahmo Debora Vaarandi. Osallistujien suomennosten määrä moninkertaistui ja nousi yli

800:n. Kun anonymi raati oli kevääseen 1982 mennessä arvioinut anonymien kääntäjien suomennokset, kävi ilmi, että kilpailun ja parhaan käännöksen palkinnon oli voittanut helsinkiläinen opiskelija Johanna Laakso. Palkintoraati kiitti runon *Valaiden elämästä* kääntäjää erityisesti rytmillisistä ansioista ja vaikean poljennollisen hengen tavoittamisesta.

Pisin projekti oli kuitenkin suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen saloihin perehtyminen. Fennougristiikka eli tuolloin yhtä 1900-luvun kukoistuskausistaan. Suomessa, Virossa, Unkarissa ja Keski-Euroopassa oli arvostettuja yhteisöitä ja paljon aktiivisia tutkijoita, jotka päätyökseen toimivat yliopistoissa tai tutkimuslaitoksissa ja järjestivät aiempien sukupolvien keräämiä aineistoja. Viiden vuoden välein järjestettiin kansainvälinen fennougristikongressi oikeille tutkijoille, mutta opiskelijalle se oli pitkä aika. Neuvostoliitossa oli Venäjän paikallisten suomalais-ugrilaisten kielten äidinkieliisiä tutkijoita, jotka edistivät käytännön kielinopetuksen tavoitteita järjestelmän sallimissa puitteissa ja tekivät tutkimusta olosuhteiden ehdoilla. Kun fennougristikongressi järjestettiin 1985 Syktyvkarissa Komin tasavallan pääkaupungissa, Suomesta Pietarin kautta lähteneen tilauslennon mukana matkasi myös Johanna, jolle komin kielestä tuli pysyvämpi kiinnostuksen kohde. Paluulento jännitti erityisesti koneessa matkanneita, sillä samankokoinen kone ei koskaan aikaisemmin ollut noussut Syktyvkarin lentokentältä.

Johanna oli valinnut pääaineekseen itämerensuomalaiset kielet, yhden filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston monista kieliaineista, jossa suomen lähisukukielet laajensivat suomen kielestäkin tuttuja kysymyksiä. Ystävällinen mutta toisinaan selvästi erilaista kulttuurikäsitystä edustava savolaisprofessori Suhonen vaikutti taitavasta oppilaastaan. Jatkuvasti avartuva kiinnostus kieleen ja sen historiaan veti Johannaa muidenkin suomalais-ugrilaisten kielten puolelle. Hiukan etäinen mutta lämminhenkinen Raija Bartens oli juuri astunut Erkki Itkoselta ja Aulis J. Joelta perimäänsä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professorin virkaan ja luennoi laajalti eri suomalais-ugrilaisista kielistä, niiden rakenteesta ja kehityksestä. Karismaattinen henkilökohtaisen ylimääräisen professuurin haltija Mikko Korhonen edusti tieteenalan kärkeä ja perusti näkemyksensä selkeään tieteelliseen argumentointiin. Vanhempien, 1910-luvulla syntyneiden tutkijoiden sukupolvi oli edelleen läsnä. Suomalais-Ugrilainen Seura kokosi tutkijat, opiskelijat ja

alasta ylipäättään kiinnostuneet yhteen joka kuukauden kolmas perjantai. Nuori opiskelija ylitti ennakkoluulottomasti tiedeyhteisön kynnyksen, ja samalla naistutkijat antoivat kollektiivisesti murtaa yhtä tiedemaailman lasikatoista.

Tieteen nimissä oli mahdollista luoda yhteyksiä. Unkarin ja Suomen välillä oli ajan ehdoilla toimivat kahdenväliset suhteet, jotka mahdollistivat mm. opiskelijavaihdon ja kesäkursseille osallistumisen. Sitä paitsi Unkari oli toisen maailmansodan jälkeen kansandemokratioiksi pakotetuista eurooppalaisista valtioista vapaimpia ja matkailu melko tavallista muutenkin. Suomi-Unkari Seura oli järjestäytynyt ystävyysseura, ja sen rinnalla aloitteli toimintaansa Unkarin valtion ylläpitämä Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus. Ajatus stipendivuodesta Unkarissa kuului kiinteästi fennougristiopiskelijan maailmankuvaan. Johanna tarttui tilaisuuteen hakea maiden väliseen kahdenväliseen vaihtosopimukseen perustuvaa opiskelijastipendiä Unkariin, sai sen ja suuntasi opintonsa loppuvaiheessa (1984–1985) Budapestin ELTE-yliopistoon.

Pitkäaikaiseen oleskeluun Virossa tai Neuvostoliitossa ei suomalaisilla tutkijoilla saati opiskelijoilla ollut mahdollisuutta. Poikkeuksena olivat viikon tai pari kestävät tutkijavierailut tarkoin kontrolloidun järjestelyn puitteissa. Korrektin hiljaa sujuneet tutkijavaihdot mahdollistivat ajatuksen siitä, että neuvostoviranomaiset voisivat päästää myös opiskelijoita Tallinnaan pitemmäksi aikaa, samalla tavalla kuin Pietariin ja Moskovaan pääsi. Juuri maisteriksi valmistuttuaan Johanna sai vuoden 1986 keväällä tilaisuuden lähteä ensimmäisessä viiden opiskelijan – itse asiassa osin jo valmiiden maisterien – ryhmässä Tallinnan pedagogiseen instituuttiin kevätlukukaudeksi vaihto-opiskelijaksi.

Kielitaitonsa ja sanavalmiutensa kartuttamiseen Johanna ei suuremmin tarvinnut matkoja. Kieli oli tarttunut itsestään opettajia kuunnellessa ja kirjoja lukemalla. Musiikin harrastus ja kuorolaulu olivat harjaannuttaneet korvan kuulemaan hienosääntöisiä eroja, kuten unkarin labiaalisen *a:n*, jota Johanna ei puolivahingossakaan äännä palócilaisittain latteana, sekä sen parin, joka on heleä, etisempi pitempi *á*.

Suomalais-ugrialaisten kielten opiskeluperinteisiin kuului, että kontakteja äidinkieliisiin oli vähän. Suomessa työskentelevät viron kielen lehtorit olivat keskeisiä kulttuurilähettäjiä, jokainen omalla persoonallisella tavallaan. Suomessa oli kuitenkin pieni ja aktiivinen Viron-

harrastajien joukko, joka perusti 1980-luvun alussa Tuglas-seuran. Vironkielisen kirjallisuuden kääntämiseen alettiin kiinnittää enemmän huomiota, ja tuoreita voimia tarvittiin kääntäjiksi. Opiskelijoita houkuteltiin mukaan, ja Johannan ansiot kääntäjänä oli jo nähty. Tieto taitavasta kääntäjästä, joka tarvittaessa hallitsee myös runouden hienoudet, toi käännöskilpailun voiton jälkeen lisätöitä. Oululainen kustantamo Pohjoinen julkaisi Friedebert Tuglaksen aforistisen mietelmä- ja muistelmateoksen *Marginalia* (1986) ja silloisen nuoren ja nousevan kirjailijan Rein Raudin runokokoelman *Lumeen hautautunut* (1987) molemmat Johannan suomentamina, vanhempien estofiilien kiitossanoin.

Tieteellinen ura alkaa Helsingissä

Valmistuessaan maisteriksi Johanna oli lahjakas ja lupaava nuori tutkija, jonka edistymistä haluttiin tukea ja joka oli jo näyttänyt taitonsa sujuvana kirjoittajana ja kääntäjänä ja monipuolisesti kielitiedettä ymmärtävänä kykynä. Ensimmäinen pitempi työsuhde aukeni tutkijana Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa. Kotus oli perustettu toteuttamaan suuria sanakirjahankkeita ja neuvomaan kieltä koskevissa asioissa. Sanakirjojen avulla luotiin perusedellytyksiä tutkimukselle, ja niihin liittyi ylisukupolvinen, kollektiivinen missio. Johannan tehtäväksi annettiin toimittaa itämerensuomalaisten kielten käänteissanakirjoja. Samoihin aikoihin tietokone teki tuloaan tutkijoiden käyttöön ja syrjäytti sanaliput ja kirjoituskoneen. Suurempaan aineistonkäsittelyyn ja tallennukseen ei silti ollut vielä edellytyksiä. Samalta pohjalta kuin Kotuksen johtaja Tuomo Tuomi oli laatinut Suomen kielen käänteissanakirjan, syntyivät *Lyydiläismurteiden käänteissanasto* (1986, yhdessä Jarmo Elomaan kanssa), *Rückläufiges Wörterbuch des Livischen* (1988) ja *Vatjan käänteissanasto* (1989), toimittanut Johanna Laakso. Ne oli tarkoitettu sanastontutkimuksen tueksi, mutta laatijalleen ne olivat samalla erinomainen mahdollisuus syventää yksittäisten itämerensuomalaisten kielten tuntemusta ja ammattitaitoa.

Samalla vauhdilla syntyi tohtorinväitöskirja *Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 204, 1990). Tähän aiheeseen liittyvää aineistoa Johanna oli koonnut jo pro gradu -tutkielmaansa (1985) varten, ja väitös-

kirja oli sille ja sanakirjatyölle luontevaa, vaivattoman tuntuista jatkoa. Se vei samalla ohjaajana toimineen Tapani Lehtisen kiinnostuksen kohteen, verbijohtimien tutkimusta uuteen ja teoreettisesti kunnianhimoisempaan suuntaan. Suurempiinkin yleistyksiin oli aihetta: päätelmissään kirjoittaja totesi, ettei uralilainen kantakieli ole ollut olennaisesti lähempänä ihmiskielen kehityksen alkuvaiheita kuin nykyään puhutut uralilaiset kielet. Sananmuodostukseen Johanna on sittemmin palannut monissa myöhemmissäkin tutkimuksissaan, derivaation ja taivutuksen rajapintaa etsien tai kokonaisvaltaisesti taivutusmorfologian merkitystä arvioiden. Tähän jatkumoon kuuluvat mm. artikkelit *On verbalizing nouns in Uralic* (1997), *Derivation, morphopragmatics, and language contact – on the role of German influence in Estonian word-formation* (2004), derivaatiomorfologian käsikirjaan kirjoitettu katsaus *Uralic* (2014) ja toinen käsikirja-artikkeli *The history of word-formation in Uralic* (2015).

Sanakirjatöitä riitti käänteissanakirjojen valmistuttua edelleen. Tallinnassa Kielen ja kirjallisuuden instituutissa oli säilytetty äidinkielen vatjalaisen Dmitri Tsvetkovin 1920-luvulla kotimurteellaan Joenperän vatjaksi laatima sanasto. Sanasto oli siirretty tietokoneelle Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa, ja sen toimittaminen annettiin Johanna Laakson tehtäväksi, joka oli jo osoittanut hallitsevansa kaikki sanakirjan toimitustyössä tarvittavat hienoudet, tunsi vatjan erikoispiirteet ja pystyi kriittisesti arvioimaan Tsvetkovin itse tuottamia lisäyksiä aineistoon. Sitä paitsi myös tietokoneen käyttö oli tässä vaiheessa vakiintunut, ja vaikka internetistä ei vielä puhuttu 2000-luvun mittakaavassa, kieliaineistojen käsittely oli sanalippuihin ja paperille tehtyihin muistiinpanoihin verrattuna monin verroin helpompaa, varsinkin kun Johanna omaksui salamavauhtia myös tietokoneiden tarjoamat mahdollisuudet. Huolellisesti toimitettu *Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto* ilmestyi 1995, ja viimeistään tässä vaiheessa oli selvää, että Johanna oli myös vertaansa vailla oleva julkaisujen toimittaja.

Johannan työpaikaksi vakiintui Helsingin yliopisto, jossa hänet oli valittu jo valmiina tohtorina suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen assistentiksi. Sen ohessa hän toimi pariin otteeseen itämerensuomalaisten kielten professorin sijaisena. Työkokemus oli myöhempää ajatellen muodollisesti tervetullut, mutta Johanna oli osoittanut olevansa taidoil-

taan täysin pätevä hoitamaan professorin tehtäviä, opettamaan ja tutkimaan.

Kymmenen vuoden assistenttirupeamaa rytmittivät perheenli säykset, elämä kolmen pienen lapsen Laurin, Veikon ja Helkan kanssa puoliso Hannun kotiseudulla Vesivehmaalla ja työmatkailu Helsinkiin ja takaisin. Elämän ruuhkavuosia täydensi talonrakennusprojekti. Kiireitä riitti ympäri vuoden ja ympäri vuorokauden. Vahvasti akateemisesta luonteestaan ja monipuolisesta korkeakulttuurin omaksumisesta huolimatta maaseutu oli yhtä lailla luonteva ajatus. Sitä paitsi jo Tallinnassa vietetyn stipendikauden aikana opiskelutovereille oli käynyt selväksi, että Johanna oli ainoa joukosta, joka osasi lypsää lehmän!

Suomalais-ugrialaisten kielten tutkimusperinne oli alkanut uudistua 1970- ja 1980-luvulla, ja tarve uudistaa tutkimusalan historiallisvertailevaa tutkimusotetta vahvistui edelleen. 1800-luvulta alkaen alan tutkimuksessa oli keskitytty yhtäältä suomen ja viron historiallisen kehityksen valaisemiseen ja toisaalta vähemmän tutkittujen kielten dokumentointiin, äännehistoriaan, etymologiaan ja leksikologiaan. Johannan ja hänen ikätovereidensa katseet suuntautuivat yhä enemmän tutkimuksen tulevaisuuteen ja tarpeeseen integroida suomalais-ugrialaisten kielten tutkimus osaksi kansainvälistä kielitieteellistä tutkimusta ja keskustelua suomalais-ugrialaista maailmaa laajemmin. Aivan vuosituhannen lopussa marraskuussa 1999 Johanna sai tiedon ensimmäisestä merkittävästä projektirahoituksestaan: hänen johtamansa hanke *Building with Things Native and Borrowed* oli saanut hakemansa rahoituksen Suomen Akatemialta. Projekti järjesti Tarton fennougristikongressissa (CIFU IX) elokuussa 2000 symposiumin, jonka anti on koottu Johannan toimittamaan kirjaan *Facing Finnic: Some Challenges to Historical and Contact Linguistics*.

Uusi vuosituhat koittaa, kaikki tiet vievät Wieniin

Taloudellisen laman jälkeisestä lamaannuksesta ponnistavassa 1990-luvun lopun Suomessa ei ollut näköpiirissä vaihtoehtoa, joka olisi luontevasti mahdollistanut Johannan akateemisen uran jatkon ja osoitetun potentiaalin hyödyntämisen. Ovi uuteen ura- ja elämänvaiheeseen aukesi perinteikkäässä Wienin yliopistossa Euroopan sydämessä, jossa mai-

neikas suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen unkarilaisprofessori Károly Rédei oli jäänyt eläkkeelle. Johanna haki tehtävää, Wienin yliopisto oivalsi tilaisuutensa ja rekrytoi sanavalmiin, älykkään ja kielitaitoisen professorin pohjoisesta. Oppituoli ei ollut ylipäättään fennougristinen, vaan unkari oli historiallisista syistä erityisasemassa, *mit Schwerpunkt auf Ungarisch*.

Unkari ei ollut ongelma, vaan Johannalle pikemmin lisähoukutin. Kielitaito ja kirjallisuudenharrastus pääsivät oikeuksiinsa. Eniten oli järjesteltävää perheen ja kasvavien lasten tarpeiden huomioon ottamisessa. Viisijäseninen perhe seurasi mukana. Lapset omaksuivat sujuvasti itävalansaksan ja saattoivat huomauttaa Johannalle harvoista lipsahduksista saksankielisten sanojen kieliopillisen suvun valinnassa. Kahden maan välillä liikkuminen ei ollut kaikin tavoin helppoa, mutta Laakson ja Marjamäkien perheessä siitä osattiin löytää myös hyvät puolet. Koko perhe asui useita vuosia lukukausien ja koulukuukausien ajan Wienissä, vapaa-ajat Vesivehmaalla. Kun perheen muut jäsenet palasivat muuttaman vuoden kuluttua työ- ja kouluvalintojen takia takaisin Suomeen, Johanna jakoi aikansa Wienin, Vesivehmaan ja tutuksi tulleiden lentokenttäterminaalien välillä.

Rohkea rajojen ylittäminen on ollut erottamaton osa Johannan elämää ja toimintaa. Ensinnäkin maantieteellisesti ja etenkin vuonna 2000, jolloin koko perhe vaihtoi Päijät-Hämeen peltomaisemat keskieu-rooppalaisen metropolin vilinään, mutta myös kaikkina seuranneina vuosina, jolloin koti- ja työmatkat ovat kerryttäneet pisteitä lentoyhtiöiden kanta-asiakaskorteille. Perheen palattua Suomeen Johanna selvisi uudesta isosta haasteesta hänelle ominaisella realistin rentoudellaan ja Hannun arvokkaalla tuella. Lasten teinivuosina syntyi Johannan maanläheistä elämänfilosofiaa heijasteleva motto: ”Näin se nyt vaan on, ja näillä mennään.” Siitä muodostui 2010-luvulla joksikin aikaa erinäisiä rajoja ylittänyt klassikkohokema EU:n seitsemännestä puiteohjelmasta rahoitetussa projektissa ELDIA (*European Language Diversity for All*).

ELDIA:n hektisinä vuosina 2010–2013 tieteidenväliset rajanylitykset tulivat Johannalle ja muillekin osallistuneille tuttua tutummiksi. Johanna kantoi päävastuun tämän toistaiseksi suurimman suomalais-ugrilaisia vähemmistökieliä tutkineen kansainvälisen ja monitieteisen EU-projektin massiivisesta tiedottamisesta, projektin kymmenien julkai-

sujen toimittamisesta sekä Itävallassa puhuttavaa uncaria koskevasta tapaustutkimuksesta. Yhteen laskettuna erikielisiä, eri kohderyhmille tarkoitettuja ja erilaista viimeistelyä vaatineita toimitettuja julkaisuja, työryhmän kanssa koottuja tutkimusraportteja ja tiedotteita kertyi neljäntäkymmentä.

Valtioiden rajat ylittyivät tiuhaan tahtiin, milloin Haaparannasta, milloin Spielfeld-Straßista. Matkojen mittaan, ennakkoluulottomalle luonteelleen uskollisesti, Johannan nähtiin tauottoman projektityöskentelyn lomassa tarttuvan tuoppiin ja pyörivän villin csárdásin pyörteissä slovenialaisen hiihtokeskuksen helteiseksi lämmitetyssä tuvassa. Pukeutumiskoodiksi oli annettu täysi talvivarustus, ja sellainen kaikilla eldialaisilla myös oli päällään tanssin pyörteissäkin. Johannan korkeasta työmoraalista ja sitkeydestä kertoo paljon se, että ELDIAn ohella hän oli vuosina 2009–2012 aktiivisesti mukana toisessa mittavassa kansainvälisessä tutkimushankkeessa, Euroopan tiedesäätiön rahoittamassa, obinugrilaisien kielten dokumentointiin keskittyneessä EuroBABEL-projektissa (*Ob-Ugric languages: conceptual structures, lexicon, constructions, categories*). Hanke tuotti nykyaikaisia lingvistisiä analyysejä erittäin uhanalaisten hantin ja mansin murteista ja saattoi runsaasti kieliaineistoja tutkijoiden käytettäväksi verkkoon.

Myöhemmin Wienin-vuosina yhdeksi Johannan omimmista yhteiskunnallisen keskustelemisen muodoista on muodostunut terävä ja analyttinen bloggaaminen. Blogeissaan Johanna valistaa kielistä ja kielentutkimuksesta ja ottaa railakkaasti kantaa niin tieteen tuloksia vääristävää huuhaata ja homeopatioita kuin eurooppalaisten yhteiskuntien epädemokratisoitumistakin vastaan. Aina näkemyksellisesti, tarvittaessa kärkevästikin.

Poliittisen korrektiuden rajoilla liikuskelee helposti se, joka ilmaisee rohkeasti mielipiteensä, vaikka muut vaikenevat. Johannan alter egoa Sentrooppa-Santraa unkarintaidottomien tai laiskemmin maailmanpolitiikkaa seuraavien on kiittäminen siitä, mitä tiedämme Unkarin yhteiskunnallisen tilanteen kehityksestä. Kun vielä 1990-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina Johanna mieluiten jakoi ajatuksiaan ystäville ja kollegoille pitkien sähköpostiviestien muodossa, 2000-luvun edetessä hän siirtyi sujuvasti sosiaalisen median maailmaan. Verkostoituminen tapahtui siel-

läkin tehokkaasti ja alkoi käydä monipuolinen ajatuksenvaihto erilaisilla foorumeilla.

Keskellä Eurooppaa sijaitseva Wien on Euroopan historian lisäksi myös suomalais-ugrialaisten kielten tutkimuksen kannalta merkittävä keskus. Vaikka fennougristiikka on lähtökohtaisesti ja perinteiltään hyvin kansainvälinen ala, eri instituutioiden ja yliopistojen painotukset vaihtelevat. Wienissä painopiste on ollut maantieteellisesti ja historiallisesti läheisessä Unkarissa. Monessa kieliympäristössä viihtyvälle Johannalle mikään ei olisi ollut luontevampaa kuin tuoda oma asiantuntemus saksan- ja unkarinkieliseen ympäristöön, jossa useita kieliä voi käyttää rinnakkain. Saksassa ja unkarissa hänellä oli jo entuudestaan erinomainen suullinen ja kirjallinen taito, ja fennougristiikan antoisia käytänteitä noudattaen hän oli tottunut hyödyntämään ja arvioimaan sekä saksaksi että unkariksi ilmestyvää tutkimusta. Niiden ohella englantia, suomi ja viro ovat olleet jatkuvasti käytössä arkisina työkielinä, tarvittaessa höystettyinä vielä muillakin.

Johannan opetustyötä luonnehtii sama kielitieteen aloja ja lähestymistapoja yhdistävä avarakatseisuus kuin hänen tutkimustaankin. Suomalais-ugrilaisen kielihistorian lisäksi hän on sekä opetuksessaan että tutkimuksessaan käsitellyt myös sosiolingvistiikassa keskeisiä sukupuolentutkimuksen kysymyksiä sekä monikielisyyttä, vähemmistökieliä ja niiden puhujien oikeuksia.

Johannan mittavat ansiot on myös noteerattu tiedemaailmassa monella tavalla: hänet on kutsuttu sekä Suomen että Itävallan tiedeakatemioiden sekä Academia Europaean jäseneksi. Marraskuussa 2021 unkarilainen Szegedin yliopisto kunnioitti Johannan elämäntyötä fennougristiikan ja erityisesti unkarin kielen lähettiläänä ja aktiivisena tieteellisenä keskustelijana nimittämällä hänet kunniatohtoriksi yliopiston 100-vuotisjuhlan yhteydessä. Elämäntyö ja yhteistyöhankkeet jatkuvat: maaliskuussa 2022 näki päivänvalon massiivinen opus *Oxford Guide to the Uralic Languages*, jonka vuosia kestäneessä toimitusprosessissa ja verkoston keskellä häärivänä monitoimijana Johannan rooli yhtenä kolmesta toimittajasta on ollut korvaamaton.

Johanna Laakson tutkijanuran ydin: sana tieteellisistä julkaisuista

Yksittäisen tutkijan tieteellistä toimintaa arvioitaessa päähuomio kiinnittyy usein julkaistuihin tutkimuksiin. Tarkemmin katsoen tieteellinen toiminta ja aktiivinen julkaiseminen tarkoittavat paljon muutakin kuin omissa nimissä ilmestyvien julkaisujen tehtäviä. Johanna Laakson tieteelliselle profiilille on luonteenomaista tutkimuksen ja julkaisemisen kokonaisvaltainen hallinta, kirjoittamisen helppous ja monilla kielillä ilmestyneiden julkaisujen runsaus. Hänen viidellä eri vuosikymmenellä ilmestyneet julkaisunsa ovat syntyneet olemalla jatkuvasti mukana artikkelien, kirjoitusten, ja kirjojen toimitustyössä ja arvioinnissa, järjestämällä seminaareja, osallistumalla konferensseihin, ja aktiivisella roolilla tiedeyhteisössä. Käsikirjoitusten tekninen valmius, viimeistelyn tarve, kieli-asi ja kielentarkistus sekä ei-äidinkielisten kirjoittajien tekstien kielenhuolto ovat osa tieteellisten julkaisujen pitkää prosessia, eikä yhtään vaihetta sovi laiminlyödä. Johannan monipuolisesta tutkijankapasiteetista on ollut jatkuvaa iloa ja hyötyä lukemattomille muille tutkijoille.

Laaja lingvistinen lukeneisuus ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen sekä kansallisten kielten, etenkin suomen, viron ja unkarin tutkimustraditioiden tuntemus limittyvät Johannan kirjoituksissa ja julkaisuissa. Tieteestä kirjoittaminen, ilmestyneiden kirjojen esittely muille tutkijoille ja tieteellisiin argumentteihin perustuvien näkemysten välittäminen laajalle yleisölle, näistä lähtökohdista syntyneet kirjoitukset palvelevat hyvin monenlaisia lukijoita. Johannan julkaisuluettelo sisältää lähes kolmesataa nimekettä, niiden yksityiskohtainen luettelointi on ylivoimainen tehtävä. Joitakin yleisiä havaintoja on kuitenkin paikallaan esittää.

Vuosituhannen taite ja siirtyminen Wienin yliopistoon merkitsivät taitekohtaa myös Johannan julkaisutoiminnassa. Ennen sitä valmistuneet tutkimukset ja toimitteet asettuivat tukevasti itämerensuomalaisten kielten ja laajemmin fennougristiikan alueelle. Tilaisuuden tullen myös lähialojen, erityisesti yleisen kielitieteen ja slavistiikan ääni tuli kirjoituksissa kuuluviin. Erityisen runsaasti ilmestyi kirja-arvosteluita ja esittelyjä sekä yleistajuisia kirjoituksia, yhteensä yli viisikymmentä. Luonteenomaisempaa hänen julkaisuilleen on taitavassa sanallisessa argumentaa-

tiossa heijastuva laaja lukeneisuus yksittäisten lingvististen piirteiden ruotimisen sijaan. Silti esimerkiksi kirja-arvosteluissa laaja-alainen taustatieto ilmenee toistuvasti juuri yksityiskohtien kriittisenä tarkasteluna.

Kiinnostus itämerensuomalaisiin kieliin on karttuva aihepiiri Johannan 2000-luvunkin julkaisuissa (*The Finnic area revisited: convergence and divergence* (2003)), mutta yleisemmin fennougrististen kirjoitusten suhteellinen osuus kasvaa, usein esimerkiksi morfologiasta tai taivutusmorfologiasta lähemmin selkoa tehden (*Vergleichende finnisch-ugrische Morphologie* (2006)). Laajin tämän lajin hanke on epäilemättä 2010-luvun jälkipuoliskolla laajan kirjoittajakunnan kanssa toteutettu, edellä mainittu uralistiikan käsikirja, jonka hermokeskus Johanna on ollut hoitamalla kirjoitusten tallennuksen, toimittamalla jokaisen kirjoituksen toimittajakollegoidensa kanssa ja lopulta täydentämällä vajaita kokonaisuuksia liittymällä itse kirjoittajakaartiin.

Vuodet Wienissä ovat tuoneet Johannan tuotantoon useita uusia suuntauksia. Ensin unkarin kieli ja Unkari, johon oppituolin perinteet velvoittivat. Unkarista tuli vakioaihe hänen vapaamman tyylin kirjoituksilleen. Samanaikaisesti tuli mukaan kysymys kielen ja kirjallisuuden suhteesta, jo opiskeluaikana pohdintaa herättänyt pähkinä, missä määrin suomalais-ugrilainen kielentutkimus ja suomalais-ugrilaisilla kielillä ilmestyvä kirjallisuus ilmentävät samaa asiaa. Eräät suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professorit olivat jo aikaisemmin tunteneet vastuuta kääntämisestä ja vähemmän tunnetuilla suomalais-ugrilaisilla kielillä kirjoitetun kirjallisuuden välittämisestä muunkieliselle lukijakunnalle. Mutta Johanna on ainoita oman sukupolvensa fennougristilingvistejä, joka on kehittänyt aihepiirin käsittelyä. Kirjallisuuden parissa viihtyvän kielentutkijan horisontti laajeni edelleen yleisempään pohdintaan kielen ja kulttuurin suhteesta.

Täysin uusi aluevaltaus löytyi gendertutkimuksen puolelta. Tieteen rajanylitykset, folkloristinen perintö ja pohdinnat sukupuolesta ja toiseudesta suomalais-ugrilaisessa kontekstissa innostivat kirjoittamaan kirjan *Our otherness: Finno-Ugrian Approaches to Women's Studies or vice versa* (2005). Kirjan johdannossa Johanna tunnustaa olleensa koko ikänsä feministi, mutta sanoutuu samalla irti mistään formaalista feminismin tulkinnasta. Feminismi asettuu osaksi suomalais-ugrilaista perinnettä, nykykielten leksikografiaa ja nimijärjestelmiä. Samaan aihepiiriin Johan-

na palasi vielä noin kymmenessä muussakin kirjoituksessaan ja toimitteessaan.

Monikielistä suomalais-ugrilaista perintöä vaalivan oppituolin haltijana Johanna otti ohjelmaansa myös suomalais-ugrilaisten kielten opetusta koskevan tutkimuksen edistämisen. Suomi, unkari ja viro kakkoskielinä, kontrastiivisesta tutkimusperinteestä kasvaneena aiheena on samalla viesti tiedehallinnolle. On monta syytä ja tapaa edistää suomalais-ugrilaisten kielten opetusta, mutta tuekseen ne tarvitsevat myös julkaisuja, ja mm. *Lähivördlusi. Lähivertailuja*-sarja on saanut usean numeron verran täydennystä Johannan toimittajantaitojen avulla.

Tämä onnittelukatsaus on kirjoitettu aikana, jolloin fennougristiyyhteisö odottaa, että kaksi kertaa siirretty kolmastoista kansainvälinen fennougristikongressi, *Congressus XIII Internationalis Fenno-Ugristarum* voisi toteutua elokuussa 2022. Tutkimus jatkuu ja saa uusia suuntia, mutta fennougristisella tutkimuksella on myös pitkät linjansa ja yli tutkijapolvien kantavat teemat. Johanna Laakson pitkäjänteinen työ on erinomainen esimerkki humanistisen ja fennougristisen perustutkimuksen monipuolisuudesta ja kestävyydestä, joka välipysäkin saavutettuaan jatkaa taas etenemistään.